

denen mevkide Cengiz Han ve On Han'a karşı savaş hazırlığı içine girdiler. Bu durumu kayınpederi Tay'dan öğrenen Cengiz, Onon nehrinden geçip bu kabilelerin oluşturduğu askerî birliği mağlûp etti. Bu olaydan sonra Kungratlar Cengiz Han'ın doğrudan hâkimiyeti altında kaldılar. 1201'de Kungrat kabilesi tekrar Cengiz'e karşı birlik oluşturdu. Cengiz Han ve On Han'ın askerleri bu birliği ikinci defa yenip idareleri altına aldılar. Cengiz Han'ın himayesine giren Kungratlar XIII. yüzyılda batıya düzenlenen bütün seferlere katıldılar. Bundan sonra Kungrat ulusunun bir kısmı Moğollar'la birleşerek asimile oldu, bir kısmı da batıya doğru göç ederek Orta Asya'ya gitti. Bu sonucuları Kazak, Özbek, Karakalpak ve Kırgız halklarıyla karıştı. Daha sonra Moğol istilâsı sırasında Kungrat adı göç ve seferler dolayısıyla batıya doğru taşındı. Böylece Kungrat, Aral denizinin güneyindeki Özbek ve Karakalpaklar arasında bir kabile ismi olarak belirdi. Kazak halkına dahil olan Kungratlar, Orta Orda Kazak Hanlığı'nın beş boyundan birini teşkil etti. Kazaklar arasındaki Kungratlar, 1917 Bolşevik İhtilâli'ne kadar Kazakistan'ın güneyinde hayvancılıkla meşgul oldular. Kışları güneyde, yazları kuzey bölgesindeki Korğalın gölü arasında gidip geliyorlardı.

Şeybânî Han'la beraber Mâverâünnehir bölgesine göç eden Kungratlar Hîve Hanlığı'nın temelini oluşturdu. 1360 yılında Kungrat asıllı Hüseyin Sofi Hârizm'i zaptetti. Hîve'nin 1371'de Timur'un eline geçmesi sırasında öldü ve yerine kardeşi Yûsuf Sofi geçti. O da Timur'la giriştiği mücadelede hayatını kaybetti. 1420'de Kungratlar Volga'nın aşağı bölgelerine indiler. Burada Kungrat Başbuğu Haydar Mirza önce Ulu Muhammed'i destekledi; ardından Kiçi Muhammed'in tarafına geçti. Haydar Mirza'nın Kungratlar'dan oluşan üç tümen (30.000) adamı vardı; Toktamış'ın torunu Seyyid Ahmed onun desteğiyle Kırım'a hâkim oldu. Haydar Mirza'nın ölümü üzerine Kungratlar'ın büyük bir kısmı Volga yakınlarına gelip buradan da muhtemelen Özbek Hanı Ebülhayr'ın yanına gittiler. Bugünkü Kırım Kungratları 1449'dan sonra burada kalan Kungratlar'ın torunlarıdır. Kungratlar, Deştikıpçak'ta sol kanat olarak Temir ailesine karşı savaşta Ebülhayr Han'ı desteklediler.

Tınışpayev, *Şeybânînâme*'nin yazarı Muhammed Sâlih'e dayanarak verdiği bilgide, Muhammed Şeybânî'nin Türkis-

tan'ı fethettiği sırada yanında çok sayıda Kungratlı olduğunu bildirmektedir. Bu bilgi, Kungratlar'ın Buhara'nın kuzeybatı alanlarına kadar uzandığını gösterir. Ebûlgazi'nin kaydettiğine göre 1533'te Kungrat batırlarından Hafız ve Kuntuar, Hârizm üzerine bir sefer düzenlediler ve tuzağa düşürülüp Hârizmli Dinmuhammed tarafından öldürüldüler. 1690 yıllarında Kungrat asıllı Muhammed Bey Atalık Belh'i idare ediyordu.

1702 yılında Suban Kulu Han'ın ölümünün ardından Buhara'da iki grup oluştu. İlki, yukarıda adı geçen Muhammed Bey'in liderliğindeki Kungrat grubu, diğeri ise başında Muhammed Rahim Bey'in (Meraim) bulunduğu Mangıt grubudur. İki grup arasındaki mücadelede zaferi Mangıtlar kazandı. Muhammed Rahim tarafından yenilgiye uğratılan Kungratlar Doğu Buhara, Ürgenç ve Sirderya Kırgızları'nın yanına göç ettiler. Daha sonra Kungratlar'ın bir kısmı aşağı Hârizm'de, Karakalpak bölgesinde, müstakil Aral hükümetini kurarak yaşadılar. Aral ve Karakalpak bölgesindeki Kungratlar çok defa Küçük Orda Kazak hanlarını metbû tanıdılar. 1741'de Nâdir Şah'ın Hârizm'den gitmesini fırsat bilerek Küçük Orda Kazak Hanı Ebülhayr'ın oğlu Nûr Ali'yi davet ederek kendilerine han yapmışlardı.

XVIII. yüzyılda Özbek Kungratları Hîve Hanlığı'nda ön plana çıktılar. Bu dönemde Hîve Hanlığı'nda gerçek yönetim "inak" adı verilen Kungrat askerî kumandanlarının elindeydi. 1763'te Hârizm Hanı Tîmur-Gazi Han'ın öldürülmesinden sonra Mangıt, Kıpçak ve Kungrat boyları arasında saltanat kavgası başladı ve Mangıt boyu hâkimiyetini Kungratlar'a bırakmak zorunda kaldı. Böylece yeni Hîve-Kungrat Devleti'nin temeli atılmış oldu (1763). Bu olayla Mangıt hânedanının devri kapanarak Kungrat hânedanı devri başladı. Muhammed Emin İnak'ın (1770-1791) önderliğindeki Kungrat boyu yönetimi ele geçirdi. XIX. yüzyılın başlarında ise inaklar Hîve'de han unvanını aldılar. Muhammed Emin İnak'ın oğlu İvaz (Avaz) Beg han oldu (1791-1804). Ardından İvaz'ın oğlu İltüzer İnak, Ürgenç'te 1804 yılında kendini han ilân etti. İltüzer'den sonra yerine kardeşi Muhammed Rahim Han geçti (1806-1825). Onun döneminde kabileler arasında birlik teşkil edildi. Mahallî beylerin iktidarı kısıtlandı, sikke kesilmeye başlandı, vergiler bir düzene sokuldu, mimari gelişti. İvaz Han'ın ardından Kun-

grat hânedanından on bir han gelmiş olup bunlardan üçü Rusya hâkimiyeti altında hüküm sürdü. Bu hânedan 1873'e kadar kendi başına, 1873'ten 1920'ye kadar Ruslar'ın hâkimiyeti altında Hârizm'de idareyi elinde tuttu.

Kungrat kabile ismi Amuderya deltasında bir yerleşim yerine de verildi. Bu bölge Hoca-ili ve Aral gölü kıyıları arasındaki bir yol üzerinde idi. Bağımsız bir beylik şeklinde olan bölgenin merkezi XVIII. yüzyıldan 1811'e kadar Kungrat olmuştur. Bu bölge, Ruslar'ın General Kaufmann kumandasında Hîve'ye karşı yaptıkları 1873 operasyonunda önemli bir stratejik konuma sahipti. Ayrıca Aral gölünden gelen deniz kuvvetleri ve Orenburg ile Mangıslak'tan gelen kara kuvvetleri için bir toplanma merkezi olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Reşidüddin. *Sbornik Letopisey: Djami'at-tavarih* (trc. O. I. Smirnova), Moskova - Leningrad 1952, I, 160-166; Ebû'l-Gazi Bahadır Han, *Şecere-i Türk* (nşr. P. I. Desmaisons), Petersburg 1871, I, 51-57, 67, 78, 227; M. Tınışpayev, *Material K İstorii Kirgiz Kazakskogo Naroda*, Taşkent 1925, s. 18-19; Hüseyin Namık, *Türk Dünyası*, İstanbul 1932, s. 50, 96, 101; W. Eberhard, *Çin Tarihi*, Ankara 1947, s. 241, 246; Ali Suavî, *Hive Hanlığı ve Türkistan'da Rus Yayılması* (haz. M. Abdülhalûk Çay), İstanbul 1977, s. 85-89; A. Zeki Velidi Togan, *Bugünkü Türklü Türkistan ve Yakın Tarihi*, İstanbul 1981, s. 40, 147, 201-202, 204-205, 232; Ahmet Caferoğlu, *Türk Kavimleri*, İstanbul 1988, s. 33; Mehmet Saray, *Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti İle Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasî Münasebetler (1775-1875)*, İstanbul 1990, s. 2, 94; Nadir Devlet, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Ek Cilt, İstanbul 1993, s. 298-299; Niğmet Mınjan, *Kazaktın Kısaça Tarihi*, Almatı 1994, s. 175-178; Baymirza Hayit, *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi*, Ankara 1995, s. 24, 29; Orhan Doğan, *Ebu'l-Hayır Han Dönemi Kazak-Rus Münasebetleri: 1718-1748* (doktora tezi, 2001), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 162-167; C. E. Bosworth, "Kungrat", *El²* (İng.), V, 391-392; "Kungrat", *BSE*, XLVI, 133-134; "Kungrat", *Kazak Soviet Entsiklopediyası*, Almatı 1975, VI, 601; "Hıua Handığı", a.e., Almatı 1978, XII, 33-34.

ORHAN DOĞAN

KÜNOS, Ignác (1862-1945)

Türk dil bilimi
ve halk edebiyatı uzmanı.

22 Eylül 1862'de Macaristan'da Debrecen'in Hajdusámson kasabasında doğdu. Liseyi Debrecen'de bitirdikten sonra Budapeşte Pázmány Peter Üniversitesi'nde

Hungaroloji ve Türkoloji okudu. Arminius Vámbéry'den Türkçe, Osmanlıca, József Budenz'den Uygurca ve Çağatayca öğrendi. Mezun olduktan sonra 1885'te İstanbul'a gitti. Burada tanıştığı Ahmed Vefik Paşa kendisine Türkçe'yi öğrenme yollarını gösterdi ve *Lehce-i Osmâni* ile diğer kitaplarını verdi. Ahmed Vefik Paşa'nın tavsiyesi üzerine Mekteb-i Sultânî'de (Galatasaray Lisesi) Abdurrahman Şeref'in Türk tarihi, Mehmed Zihni Efendi'nin Arapça, Muallim Nâci'nin edebiyat derslerini takip eden, bunlardan başka Farsça derslerine de devam eden Kúnos, İstanbul'da kaldığı süre içinde üç defa Anadolu'da geziye çıkarak özellikle Bursa, Eskişehir, Ankara, Kütahya, İzmir, Aydın, Konya, Samsun ve Trabzon'da çeşitli ağızlar üzerine incelemelerde bulundu; ayrıca Mısır, Suriye ve Yunanistan'da dolaştı. Beş yıl sonra Budapeşte'ye dönen Kúnos, Pázmány Peter Üniversitesi'nde ve Doğu Ticaret Akademisi'nde hocalık yapmaya başladı; zamanla profesörlüğe yükseldi ve akademinin de müdürü oldu. Macar Bilimler Akademisi'nin ve Société Asiatique'in (Paris) muhabir üyesi olan, II. Abdülhamid'den Mecidi ve imtiyaz, Doğu Ticaret Akademisi'nin yirmi beşinci kuruluş yıldönümü dolayısıyla Kral Ferenc József'ten demir taç, savaş yıllarında Kral Károly'den millî Macar nişanı alan Kúnos 7 Ocak 1945 tarihinde öldü. Gerek Türkçe yayımlanmış eserleri gerekse verdiği konferanslar dolayısıyla Türkiye'de çok iyi tanınan Kúnos uzun hayatı boyunca yüzlerce mani, türkü, ninni, bilmece vb. toplayarak Anadolu'da zengin bir halk edebiyatı malzemesinin varlığını ortaya koymuş, dil bilimi çalışmalarının yanı sıra özellikle bu konuya eğilerek Avrupa'da bu araştırma alanına yönelen ilk kişi olmuştur.

Eserleri. 1. *Három Karagöz játék* (üç Karagöz oyunu; Budapeşt 1886). 2. *Oszmán-török népköltési gyűjtemény* (Osmanlı-Türk halk edebiyatı; I-II, Budapeşt

Ignác
Kúnos

Ignác Kúnos'un *Boszporuszi tündérvilág* adlı eserinin kapağı (Budapeşt 1923)

1887-1889). 3. *Török népmesék* (Türk halk hikâyeleri; Budapeşt 1889). 4. *Anatóliai képek* (Anadolu'dan resimler; Budapeşt 1891). 5. *Kisázsiai török nyelvjárárok I. Brussa és Ájdin vidéke* (Küçük Asya'dan Türk ağızları: I. Bursa ve Aydın yöresi; Budapeşt 1892). 6. *Köroglu* (Köroğlu destanı; Budapeşt 1893). 7. *Nasreddin Hodsa tréfái* (Nasrettin Hoca fıkraları; Budapeşt 1899). 8. *Chrestomathia Turcica* (Türkçe okuma parçaları; Budapeşt 1899). 9. *Chrestomathia Orientalis, Oszman-török es szerb-bolgar olvasmanyok* (Osmanlı Türkçesi, Sırpça, Bulgarca okuma parçaları; Budapeşt 1900). 10. *Sejx Sulejman Efendi's Çağatay-osmanisches Wörterbuch* (Şeyh Süleyman Efendi'nin Çağatayca-Osmanlıca sözlüğü; Budapeşt 1900-1902). 11. *Turkish Fairy Tales and Folk Tales* (Türk peri ve halk masalları; London 1901). 12. *Janua linguae otomanicae* (Osmanlı Türkçesi gramer; Budapeşt 1905). 13. *Türkische Volkserzählungen* (Türk halk masalları; Budapeşt 1905). 14. *Adalekok a jarkendi* (Yarkent Türkleri hakkında; Budapeşt 1906). 15. *Ada-kálei török nepdalok* (Adakale türküleri; Budapeşt 1906). 16. *Materialen zur Kenntniss des Rumelischen Türkisch. Türkische Volksmärchen aus Ada-Kále* (Adakale türküleri; I-II, Leipzig-New York 1907). 17. *Das türkische Volksschauspiel. Orta-ojunu* (or-

ta oyunu; Leipzig 1908). 18. *Forty-four Turkish Fairy Tales* (kırk dört Türk peri masalı; London 1913). 19. *Török nyelvköyv* (Türkçe dil bilgisi; I-II, Budapeşt 1916-1917). 20. *Halk Edebiyatı Örnekleri, I. Mâniler* (İstanbul 1339 [1920]). 21. *Halk Edebiyatı Numuneleri: Türkçe Ninniler* (İstanbul 1341 [1922]). 22. *Adakale mesekertje* (Adakale masalları; Budapeşt 1923). 23. *Boszporuszi tündérvilág* (Boğaziçi perileri; Budapeşt 1923). 24. *Kırım Tatar Şarkıları* (Kúnos'un derlemesinden yayımlayan: Zsuzsa Kakuk, Ankara 1993; Kúnos'un sayısı 400'e yaklaşan eserlerinin tam listesi için ayrıca bk. Kovacs - Karadağ, s. 47-98, 107-111).

BİBLİYOGRAFYA :

Suzanne Kakuk, "Kúnos Ignác emlékezete", *Nagyvilág*, Budapeşt 1960, V, 1582; a.mlf., "Poésie populaire tatar recueillie par I. Kúnos", *AOH*, XVI/1 (1963), s. 83-97; G. Hazai, "Ignác Kúnos'un Türk Folklor Araştırmalarındaki Yeri", *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Ankara 1976, I, 159-162; Judith Kovacs - Metin Karadağ, *Ünlü Türkbilimci Dr. Ignác Kúnos'un Özgeçmişi ve Eserleri*, Balıkesir 1997; Ahmet Hikmet [Müftüoğlu], "Türk ve Macar Dilleri II", *Tevhid-i Efkâr*, sy. 3298, İstanbul 10 Mart 1338/1922; Hüseyin Namık, "Macaristan Hatıraları, Profesör Doktor Kúnos", *Milli Mecmua*, I/22, İstanbul 1340/1924, s. 348-349; a.mlf., "Türklüğe Hizmet Edenler: Kúnos Ignác [-II-]", *Tanrıdağ*, I/3, İstanbul 1942, s. 7; Györges Hazai, "Ignác Kúnos ve Nasreddin Hoca", *TFA*, VIII/180 (1964), s. 3454-3455; Valéria Csikai, "Ignác Kúnos (1860-1945)", *Analecta Linguistica*, VI/1, Budapeşt 1976, s. 178-191; Nermin S. Pekin, "Bir Macar Türkologu: Dr. Ignác Kúnos", *Türk Edebiyatı*, I/8, İstanbul 1972, s. 24-28; Hasan Eren, "Kúnos, Ignác", *TA*, XXII, 356; "Kúnos, Ignác", *ABR*, XIV, 64-65; M. Sabri Koz, "Kúnos, Ignác", *DBİst.A*, V, 121-122.

MUSTAFA S. KAÇALIN

KUNT, Fatma Rikkat
(1903-1986)

Tezhip sanatkârı ve hocası.

27 Nisan 1903'te İstanbul Beylerbeyi'nde doğdu. *Türk Lugatı* yazarı Hüseyin Kâzım Kadri'nin büyük kızıdır. Fatma Rikkat ismi kendisine baba dostu Tevfik Fikret tarafından verilmiştir. Çocukluğunu İstanbul'da ve babasının idarî vazife ile bulunduğu Siroz (Serez), Selânik (1909) ve Halep (1910) şehirlerinde geçirdi. Aile çevresinde Fransızca öğrendi. Babasının lugat çalışmaları dolayısıyla I. Dünya Savaşı boyunca kaldıkları Beyrut'ta Fransız okulunda öğrenimine başladı. I. Dünya Savaşı'nda bu okulun kapanması üzerine Alman okuluna devam etti ve Almanca